

Мальцева Тетяна Євгенівна - кандидат педагогічних наук, доцент навчально-наукового інституту праці та соціальних технологій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м, Луганськ, Україна)

Рецензент – кандидат філософських наук, завідувач кафедри соціальної роботи ННПСТ СХУ ім. В.Даля Сабадуха В. О.

УДК 378 (093)

ПЕДАГОГІЧНА І ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М.І. ПИРОГОВА

Д. В. Мірошніченко

В статті проводиться аналіз педагогічних поглядів видатного теоретика духовного виховання молоді М. Пирогова, який був прихильником гуманістичних ідей загальнолюдського виховання, обґрунтовує свій ідеал високоморальної людини, доводив необхідність моральної освіти для всіх людей. Думки вченого, спрямовані на покращення вищої освіти, на те, щоб університети стали справжніми осередками наукової думки, актуальні для сучасних українських університетів.

Ключові слова: гуманізм, ідеал, загальнолюдське виховання.

Відсутність стабільності в економічній, політичній і духовній сферах вплинула на погляди і життєві уявлення сучасної молоді, змінили ценз і призначення загальнолюдських цінностей, актуалізували ідею гуманізму, звернення до проблем людини й людства. В зв'язку з цим з'явилося нове ставлення до проблеми виховання особистості громадянина, вільного суб'єкта освітнього процесу. Сьогодні в загальноосвітніх системах, в тому числі й в університетах, ведеться пошук загальнолюдських цінностей і ідеалів, які б відповідали гуманістичним запитам ХХІ століття.

Класичний наслідок української педагогіки, яка мала чіткі орієнтири на національні коріння, історичний родовід, на поняття святого в душі, є невичерпаним джерелом для сучасної педагогіки. Саме ці орієнтири

визначені видатним теоретиком духовного виховання молоді М. Пироговим.

Видатний вчений М. Пирогов був прихильником педагогіки, яка розроблялася на протязі різних періодів розвитку культури представниками наукової і педагогічної думки (Платон, Сократ, Конфуцій, Т. Кампанела, Я. Коменський), а також їхніми послідовниками у ХІХ столітті (І. Песталоці, Ж.-Ж. Руссо) і всебічно обґрунтував глибоко гуманістичну ідею виховання.

Дослідники педагогічної спадщини М. Пирогова – Н. Даведьянова, М. Шабаєва, А. Шевелєв, А. Красновський, Є. Мединський, С. Єгоров, М. Константинов, А. Щегольов, Є. Сявакко, М. Гримич, Ю. Липа, В. Скуративський, В. Чорний, О. Горчакова[2] в своїх дослідженнях одноставно підкреслюють, що М. Пирогову належить видатна роль в історії української педагогічної думки. В своїх педагогічних поглядах, суспільній й педагогічній діяльності він підходив до завдань виховання й освіти як до завдань державної важності, як людина, яка глибоко любить свою Батьківщину, бажає бачити її успішною в науковому, культурному й суспільному житті. Його ідеї про єдність школи й життя, педагогічної науки й практики, навчання, яке виховує, гармонійний розвиток усіх “природжених сил народу”, виховання активної людини – громадянина, корисної своїй країні, мають актуальність і в наш час [1].

Аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури дозволяє зробити висновок про те, що можливості використання гуманістичних ідей М. Пирогова у вихованні морально-духовних цінностей молоді в умовах сучасного університету досліджені ще недостатньо глибоко. Особливо це стосується проблеми виховання «внутрішньої», або «істинної», достойної людини, яка, за словами М. Пирогова, є «макрометою» виховного процесу. Концепція виховання «внутрішньої людини» так і не реалізована на протязі багатьох десятків років. Крім того, сьогодні нема статей, присвячених розгляду педагогічної спадщини М. Пирогова в проекції на сучасні університетські проблеми.

Мета статті - провести аналіз педагогічних поглядів М. Пирогова в проекції на рішення актуальної проблеми духовно-морального виховання сучасної молоді в університеті. Метою цієї статті є проаналізувати новаторські ідеї М.І. Пирогова, які є актуальними в наш час.

Видатний український педагог, вчений М. Пирогов підняв найактуальнішу проблему виховання, спробував співвіднести питання освіти з розвитком всього людського суспільства, оцінюючи його вищою метою існування людини на Землі, запропонував шлях, по якому можна вивести людство з хибного й небезпечного становища, в якому воно знаходилось. М.І. Пирогов безмежно любив свою Батьківщину і був гідним сином свого народу, відзначався високою культурою і надзвичайною гуманністю, він гостро виступав проти рутини, косності, бюрократизму, ненавидів все фальшиве і палко боровся із засиллям іноземців. Саме глибокий патріотизм спонукав Миколу Івановича Пирогова до вивчення і аналізу проблем виховання молоді, освіти. Він вірив у молоде покоління, на яке покладав всі надії. Хто не забув своєї молодості, говорив він, вивчав чужу, той не міг не помітити в її захопленнях прагнень високих і благородних і не міг не відкрити в її поривах явищ тієї грізної боротьби, яку судилося вести людському духу за дороге йому прагнення до істини і досконалості.

Першою педагогічною роботою М. Пирогова була стаття "Питання життя" (1856 р.) [8;] в якій він розвиває ідею В. Белінського про загальнолюдське виховання, обґрунтовує свій ідеал високоморальної людини та доводить необхідність моральної освіти для всіх людей. М. Пирогов був першим з вітчизняних педагогів, хто в другій половині ХІХ століття загострив увагу на проблемі необхідності вирішення «питання життя» – питання смислових аспектів людського буття – і поставив питання духовності як методологічної основи навчання та виховання. Розв'язуючи "питання життя" – питання про сутність освіти, Микола Іванович Пирогов насамперед вимагав формування переконань, які може мати лише той, "кого привчали з перших років життя щиро любити правду, стояти за нею горою і бути невимушено відвертим, як з наставниками, так і з товаришами. Переконання спрямовують людину на шлях не механічного виконання своїх "службових", або "професійних" обов'язків, а на шлях служіння суспільству за покликанням, засвідомістю свого високого обов'язку перед ним" [8;65]. М.І. Пирогову належить ідея ступеневої освіти. Для нього було аксіомою, що кожний педагог будь-якого ступеня школитілки тоді відповідає своєму призначенню, коли одночасно з викладанням виховує учнів. Кожний вчитель, на думку М.І. Пирогова, повинен засвоїти, що наука потрібна не тільки для набуття інформації, вона має і виховний елемент.

У поглядах ученого з питань вищої школи центральне місце займають університети; їм присвячена ціла серія статей "Чого ми бажаємо?", "Погляд на загальний статут наших університетів", "Зауваження на проект загального статуту наших університетів", "Університетське питання", "Зауваження на проект статуту загальноосвітніх навчальних закладів...", "Листи з Гейдельберга", "Про перетворення Одеського ліцею в університет" та ін.

На думку К. Ушинського, у статтях М. Пирогова «показується весь той тісний зв'язок, що існує між вихованням і філософськими науками і якого у нас так уперто багато хто не хоче зрозуміти. М. І. Пирогов перший з нас поглянув на справу виховання з філософського погляду і побачив у цьому не питання шкільної дисципліни, дидактики або правил фізичного виховання, а найглибше питання людського духу – «питання життя», і справді, це не тільки питання життя, а найбільше питання людського духу» [7, 291].

Ідеал моральної людини М. Пирогов бачив у християнській релігії. «Людина – це вінець творіння за божественним зразком, тому вона має прагнути до святості, добра, любові» [4;89].

М. Пирогов виділив два види виховання – загальнолюдське й спеціальне. Спеціальне повинне виступати після загальнолюдського, тому М. Пирогов різко виступає проти ранньої професійної виучки: « Дайте розвинутися внутрішній людини! Дайте їй час, і у вас будуть і моряки, і солдати, і юристи» [8, с. 37]. З метою підвищення ефективного, високорезультативного навчально-виховного процесу М.І. Пирогов рекомендував використовувати «сократівський метод навчання». Зокрема, він принципово не розділяв опитування та пояснення, оскільки вважав, що «вчитель ніколи не повинен проводити різкої межі між так званим опитуванням і поясненням уроку» [8, с. 118]. Така метода навчання, за його переконанням, найбільше відповідає потребам тих, хто навчається, особливо – середніх та вищих навчальних закладів. Звичайно, що цей метод викладання потребує від викладачів особливої швидкості розумових реакцій, досконалого володіння законами логіки і т.д., оскільки постає завдання «робити логічні наведення так, щоб учні непомітно й невимушено доходили до свідомої відповіді на поставлене питання» [8, с. 118]. М. І. Пирогов не намагався примусити всіх викладачів (з урахуванням індивідуальних здібностей, знань і рівня розвитку) відповідати таким високим вимогам, але чітко називав вимоги,

які повинен виконувати кожен, а саме «утримувати уважність цілого класу в постійній напрузі». Бо успіх у навчанні, на його переконання, базується на «взаємодії учителя і учнів». А така взаємодія в свою чергу буде ефективною лише в умовах взаємоповаги, взаємопідтримки, доброзичливості та толерантності.

М. Пирогов завжди підкреслював, що першорядне завдання виховання - навчити бути людиною. Бути людиною – це значить навчитися з раннього дитинства підкоряти матеріальну сторону життя моральній і духовній. В цьому розмірванні з'ясовується головна суспільно-педагогічна позиція Пирогова.

У статті «О публичных лекциях по педагогике» М. Пирогов протиставив офіційному курсу освіти ідею загальнолюдського виховання, яке повинне підготувати до суспільного життя високоморальну людину з широким розумовим світоглядом [12-18]. Але ця його ідея була недостатньо обґрунтована, і К. Ушинський відразу висловив своє критичне зауваження: «Коли М. І. Пирогов звернув загальну увагу на шкідливість ранньої спеціалізації в освіті, коли він з'ясував необхідність дбати насамперед про загальнолюдську освіту нових поколінь, то ми, на жаль, не можемо сказати, щоб у його статтях з тією ж виразністю була висловлена думка про те, що розуміє він під загальнолюдською гуманною освітою, а це необхідно було б з'ясувати» [11; 295-296].

Університет з його проблемами був найулюбленішим «дітищем» М. Пирогова, він був впевнений, що «суспільство видно в університеті, як у дзеркалі» [9; 377], і саме університету він присвячує статті «Чего мы желаем», «Университетский вопрос», «Письма из Гейдельберга», «Взгляд на общий устав наших университетов».

В статті «Университетский вопрос» М. Пирогов розвиває ідею про єдність навчання й виховання як про єдність двох рівноправних компонент в університетському просторі. «Виховувати без навчання можна тільки в тому віці, коли людина ще безсловесна. Але й навчати, не виховуючи, теж не можливо. Вся наша правда, моральність, добро, світло – все це навчання. І навчати, не виховуючи, означає не навчати, а робити щось інше» [9; 372].

М. Пирогов настоював на тому, щоб взаємовідносини між викладачами і студентами були пронизані гуманізмом, викладачі мають вірити в людину, в силу науки і нести відповідальність за результати навчання. В «Письмах из Гейдельберга» читаємо: «Хай вчиться тільки

той, хто хоче вчитися – це його справа. Але хто хоче вчитися у мене, той повинен чому-небудь навчитися, і це вже моя справа. Так думає кожен сумлінний викладач» [8;397]. «Кожний викладач має моральним своїм впливом охороняти гідність науки...» [8; 349]. Університети, на думку М.І. Пирогова, є кращими типами вищої школи, здатними готувати не вузького, одностороннього фахівця, а людину з широкою науковою ерудицією і твердими етичними переконаннями. У науці М.І. Пирогов бачив головний засіб освіти і виховання. Він писав, що в науці криється такий етично-виховний елемент, який ніколи не пропадає, які б не були її представники. Аналізуючи стан університетів, М.І. Пирогов вказував на численні їхні недоліки як у змісті та методах навчання, так і в загальній організації університетського життя.

"Я думаю, – писав М.І. Пирогов, – первообрази університетів були ближче сучасних йому до ідеалу. Засновані передовими людьми свого часу, вони були справжніми і єдиними представниками науки. Не було різниці між академією і університетом. Хто рухав науку вперед, той і навчав. Вік тих, хто бажає навчатися, до уваги не брався. І вчителі, і студенти булиразом сподвижниками науки" [2;380].

Університети стали не чисто науковими, а підвладними, церковними, національними. "Наш університет, – вказував М.І. Пирогов, – ще не повністю визначив своє призначення. Він не є установою ні реальною, ні вільно науковою, ні спеціальною, ні загальноосвітньою, ні виховною, ні церковною, ні становою, ні середньовічною-корпоративною, ні філантропічною, ні чисто бюрократичною" [2; 383].

Перше, на чому наполягав Пирогов, – це щоб "освітньо-службове спрямування наших університетів "було замінено чисто науковим". Це означало, що університет повинен надати повну можливість кожному студенту вивчити у всій повноті обрану галузь науки. Лише цього слід вимагати від університету, а не підготовку молодих людей до заняття певних службових місць і посад. Головною силою університетської освіти він вважав науку. Але ця сила уособлюється в колегії професорів і викладачів. Звідси М.І. Пирогов робить такий практичний висновок: слід забезпечити університети гідним у науковому (а також і в моральному) відношенні професорсько-викладацьким складом. З цією метою вчений пропонував проведення наступних заходів: встановлення якомога більшої оплати праці, щоб створити матеріальну зацікавленість і тим самим залучити в університети наукові сили; забезпечення умов для проведення

більш ґрунтовних і широких наукових досліджень; захищення університетів від проникнення до професорського складу випадкових осіб (а для цього, як мінімум, слід відмовитися від бюрократичної форми комплектування професорів і доцентів, тобто призначення, і замінити її формою колегіальною – вибори науковою радою на основі оголошеного конкурсу); залучення нових наукових сил (з цією метою організувати підготовку до професорської діяльності найбільш талановитих молодих людей із числа університетських випускників через спеціально створений професорський інститут.

М. Пирогов був твердо переконаний, що справжня наука в університеті є самим могутнім вихователем. «В науці прихований такий морально-виховний елемент, який ніколи не пропаде, які б не були її представники. Наука бере своє і, діючи на ум, діє і на мораль» [4; 272]. І далі читаємо: «Якщо професор навіть буде німий, але він вчить прикладом, на ділі справжній методі заняття предметом – він для науки і для тих, хто хоче займатися наукою, дорожчий за найкрасномовнішого оратора» [4; 373].

До викладання в університеті М. Пирогов рекомендував приваблювати відомих вчених, посилювати бесіди професорів з студентами, проводити семінари, практичні заняття і всіляко розвивати у студентів навички поглибленої самостійної роботи [3; 202-203].

Отже, сучасна вища освіта зобов'язана М.І. Пирогову новаторськими ідеями, що сприяли її розвитку. Він був реформатором у галузі освіти; рішуче заперечував традиційні педагогічні поняття й виступав за всебічну, позбавлену будь-якого зовнішнього тиску гармонійну освіту.

Навчання й виховання М. Пирогов зв'язував з дисципліною. Якщо в університеті нема дисципліни, там не може бути ані науки, ані виховання. М. Пирогов пропонував практику введення «Правил поведінки студентів». Ці правила повинен знати кожен студент напам'ять, а їхнє виконання тактовно, але твердо мають контролювати всі учасники освітнього процесу. Якщо студент порушує ці правила, то обов'язково має бути покарання відповідно до його вчинку. В статті «Правила о проступках и наказаних» М. Пирогов, спираючись на людський досвід, доводить, що «покращення духовності залежить не стільки від суворості покарання, скільки від розповсюдження переконання, що не одне порушення не залишиться нерозкритим і безкарним» [4; 182].

Вчений виступав проти примусових лекцій богослов'я і наполягав на необхідності широкого реформування університету, який насправді на той час не був вільною, незалежною одиницею, а залишався допоміжним знаряддям в руках церкви, уряду і держави.

М. Пирогов надає влучну характеристику суспільства, в якому він жив, і називає його «торговим», в якому багато людей, які ніколи не замислювались над питаннями: «В чому мета нашого життя? До чого ми покликані? Що ми повинні шукати?». Напрямок суспільства того часу М. Пирогов називав «торговим», тому що, на думку багатьох людей того часу, «з повним гаманцем можна жити без переконань» [4; 31-33]. Якщо зробити порівняння з сучасним українським суспільством, то можна знайти багато спільного.

Сучасний погляд на педагогічну спадщину М. Пирогова виявляє, що свої зусилля М. Пирогов спрямовував на покращення вищої освіти, на те, щоб університети стали справжніми осередками наукової думки. Незважаючи на деяку двоїстість і непослідовність у розміркуваннях і практичній діяльності, знаходимо багатоплідного, що можна застосувати у виховній діяльності сучасних університетів і стверджувати, «М. Пирогов був просвітителем нового типу: освічений, гуманний реформатор, супротивник казенної педагогіки, який прагнув творчо розвивати освіту й керувати нею по новому» [3; 315].

Педагогічна спадщина Н.І. Пирогова та сучасність вчать нас тому, що спадкоємність і новації в питаннях освіти були завжди і залишаються в наш час непорушними, як умова розвитку прогресивної педагогічної думки. Взяти хоча б сучасний Закон України «Про освіту» (1992), в якому освіта розуміється як цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення громадянином (навчаються) встановлених державою освітніх рівнів (освітніх цenzів). [1; 26]

Література

1. Україна. Закони. «Про освіту» [Електронний ресурс]: Закон від 23.05.1991 р. № 1060- XII. - Режим доступу: <http://www.nau.ua>. - Назва з екрану
2. Артемова Л. В. Історія педагогіки України [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Артемова ; голов. ред. Т. В. Ковтуненко. - К. : Либідь, 2006. - 424 с.
3. Витвицкая С.С. Проблемы высшей школы в педагогическом наследии М.И. Пирогова [Електронний ресурс]/ С.С. Витвицкая .- Режим доступу: http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Pryshchak_Tihonova.php. - Назва з екрану

4. Даведьянова Н.С. О понимании духовности в современном обществе [Текст]/ Н.С. Даведьянова // Православная педагогика: Традиции и современность: Сборник лекций и докладов ВГПУ, 2000. - С.89.
5. Жураковский Г. Е. Из истории просвещения в дореволюционной России [Текст] / Г. Е. Жураковский. – М.: Педагогика, 1978. – 158 с.
6. Егоров С. Ф. Хрестоматия по истории школы и педагогики в России [Текст] /С. Ф. Егоров. - М.: Просвещение, 1986.- С. 69
7. История педагогики [Текст]/ Н. А., Константинов, Е. Н.Медынский, М. Ф. Шабаева - М: Просвещение, 1982.- 231 с.
8. Пирогов Н. И. Вопросы жизни [Текст]/ Н. И. Пирогов // Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1985. – С. 29 – 51.
9. Пирогов Н. И. Школа и жизнь [Текст]/ Н. И. Пирогов // Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1985. – С. 198 – 209.Українська педагогіка в персоналіях [Текст]: навч. посібник у 2 кн. / за ред.. О. В. Сухомлинської – К.: Либідь, 2005. -Кн. 1. – 624 с.
10. Ушинський К. Д. Педагогічні твори М. І. Пирогова [Текст]/К.Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори в 2-х т. – К. : Рад. школа, 1983. – Т.1. – С. 134 – 181.
11. Щеголев А.А. Труды Н.И. Пирогова как исторический источник по изучению его общественно-политических взглядов. [Текст] /А.А. Щеголев. - М.,2002. – С. 69

В статье проводится анализ взглядов выдающегося теоретика духовного воспитания молодежи Н. Пирогова, который был сторонником гуманистических идей общечеловеческого воспитания. Н. Пирогов обосновывает свой идеал высокоморального человека, доказывая необходимость духовного воспитания для всех людей. Мысли ученого, направленные на улучшение высшего образования, на то чтобы университеты стали настоящими центрами научной мысли, актуальны для современных украинских университетов.

Ключевые слова: гуманизм, идеал, общечеловеческое воспитание.

The article gives analysis of the views of an outstanding theorist of spiritual education M. Pyrogov who was the follower of humanistic ideas of universal education. M. Pyrogov substantiates his ideal of highly moral human being proving the necessity of spiritual education for all people. The ideas of the scientist are urgent for modern Ukrainian Universities and are directed at improvement of Higher Education and making Universities the true centers of scientific thought.

Key words: humanism, ideal, human upbringing.

Мірошніченко Д. В. - аспірант третього курсу денної форми навчання кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Е.Г. Міквабія

УДК 37.037

САМОВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ЇХНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

С.В. Мішин

У статті проаналізовано психолого-педагогічну літературу і визначено сутність поняття «професійне самовдосконалення». Розглянуто одну із форм самовдосконалення - самовиховання. Розглянуто низку логічно взаємозалежних і взаємозумовлених етапів роботи над собою у педагогічному процесі, розкрито сутність кожного з них. Перелічено основні методи самовиховання.

Ключові слова: професійне самовдосконалення, самовиховання, самооцінка, майбутні фахівці.

В умовах сучасної кризи в економічній, політичній, соціальній, науковій та інших сферах життєдіяльності українського суспільства, що передбачає стрімкі та бурхливі кількісні та якісні зміни, особливого значення для особистісного та професійного розвитку майбутнього викладача вищого навчального закладу набуває рівень розвитку його професійного самовдосконалення. Адже прагнення фахівця до саморозвитку, самопізнання, самоактуалізації забезпечує його професійну стійкість, відповідний рівень професійної компетентності та постійний професійний розвиток.

Досвід навчально-виховної діяльності вищих навчальних закладів переконує, що ефективно вирішувати питання підготовки майбутніх фахівців можна лише за активної участі в цьому процесі студентів, тобто йдеться про їхнє самовдосконалення. Отже, можна говорити про готовність майбутнього викладача до професійної діяльності у вищому